

Fran Albrecht:

Pesem granitnih cest.

(Odlomek.)

V velikih mestih se pojavi pomlad nenadoma, čez noč. Stopiš zjutraj na ulico, pa te pozdravi z brezoblačnega neba jasno, toplo, sveže solnce, pa te pozdravi tisoč jasnih, toplih, svežih pogledov mimoidočih. In lahen, prožen korak te nosi preko širokih cest in ulic, in vse je zlato in solnčno tam, koder si se še sinoči mukoma boril z vetrom in blatom. In ko zaviješ v park, ti zastane korak, roka ti zasenči pogled, vedro začudenje ti zamami vso dušo: iz vseh vejic, iz slednje bilke, v vsakem grmiču in dračju poganja mlado, zeleneče popje. Preko malih, ostro v krogih ali kotih začrtanih in odrisanih gredic in travničkov se vzpenja trava, prva, tako neskončno mehka in nežna in sočna trava, da bi se človek sklonil nizko k nji doli in jo z dlanjo pogladil — tako ljubeče in rahlo . . . In vse tvoje težko in obupno pričakovanje brezkončnih zimskih mrakov, vsa tvoja edina in globoka ljubezen do prirode bi se v tem trenutku, ko bi tvoja dlan poljubljala svilo brstečih travnih bilk, prelila v silno hvaležnost do majke-zemlje. Pomlad, pomlad! In ena edina noč napravi iz črnega, ogromnega in zadimljenega mesta solnčen paradiž . . .

Vse to in še marsikaj lepega in veselega je razmišljal mladi Juri Zmaj.

Stal je na trotoarju široke ceste in je z bleščečimi očmi, rosnimi od začudenja in vprtimi navzgor, mirno in nepremično motril mlade kostanje, ki so v dolgi, ravni črti mejili cesto od pešpoti. Tako zelo se je zaglobil v svoje opazovanje, da ni prav nič opazil ljudi, ki so tuji in neznani, hiteli mimo njega. „Čiv, čiv . . .“ je pozdravljalo z mladih kostanjev, „čiv, čiv . . .“ je odzdravljalo v srcu mladega fanta. Lep smehljaj je ležal na njegovih ustnih, v njegovih velikih, otroških očeh je bil rosen blesk.

Tako je gledal in ni razločil mladega človeka, ki je stal že dobro minuto tik pred njim in se mu nasmihal v obraz.

— Kakor vidim, zelo zbrano in pobožno pozdravljaš pomlad, — ga je potrepal po rami njegov drug Anton Puščavnik.

— Ah — saj si ti! se je zdrznil Zmaj in zasmel naglas. — Pozdravljen Puščavnik, Tone moj dragi! Da, zbrano in pobožno jo pozdravljam, ker, bogme, da bi ti povedati znal, kako iz srca sem je vesel . . .

— Tudi jaz, tudi jaz . . . je hitel Puščavnik. Namenjen sem bil pravzaprav v biblioteko, pa kaj vruga! — Komaj stopim dobro na ulico, že mi zadiši od povsod, zapoje in zavabi. Če je tako — si pravim — pa naj čaka knjižnica par ur. In tako sem se namenil vsevprek in vsepočez, brez cilja, kamor me bo pač vodila pot. Natihem sem itak vedel, da me bo zapeljala naravnost v park.

— Tako je prav, glej! Res, to je najboljše. Spodobi se pa menda tudi, da se majhno porazvedriš. Kaj bi z učenostjo, kadar je pomlad . . . In čemu bi se neki človek zapiral neprestano v samoto in puščavo, pa najsi mu je tudi Puščavnik ime . . .

— In kaj bi se venomer boril s črnimi in zlimi močmi, četudi je po rodu Zmaj in po krstu Juri! ga je zavrnil prijatelj z veselim smehom.

Tako sta se šalila, kramljala in duhovičila ter stopala s spočitimi, brzimi koraki.

Ob prijateljevi opazki je Zmaj nekoliko, komaj vidno zbledel, povesel glavo, hkrati pa je zamahnil z roko po zraku.

— Res je! Sicer pa lahko nehava s temi otročarijami. Besedne igre in dovtipi take vrste niso navadno najboljši. Kar pa se tiče zmaja, ki tiči v meni, verujem vanj prav tako malo, kakor v Jurja, in vse tisto . . . „Zwei Seelen wohnen, ach, in meiner Brust!“ — kakor smo deklamirali v gimnaziji. Ali se spominjaš? In potem: „Ein guter Mensch in seinem dunklen Drange ist sich des rechten Weges wohl bewußt.“ Kako so se vžgali ti verzi v nas, kako smo jih citirali, kako verovali vanje! Kje so zdaj časi, moj Bog! . . . Ali se spominjaš, kako sva čitala Rikarda Dehmle? Kako sva brala z motnimi očmi, pridržanim dihom, trepetajočimi rokami? In nato sva nenadoma obstala, pogledala si v oči, položila knjigo vstran in šla molče preko sobe gorindol, ti po eni, jaz po drugi strani, kakor običajno. Nisva izpregovorila besede, a obema je zvenelo in odmevalo v srcu:

„Ich habe mit Inbrünsten jeder Art
mich zwischen Gott und Tier herumgeschlagen.“

Globoko, globoko v naju so odmevale te besede. In slutila sva in vedela: v dveh vrstah vsa tragedija, ves konflikt duševnega življenja človeškega. V dveh vrstah sva našla formulo svoje notranje zdvojenosti . . . Ali se spominjaš? Kaj nisva govorila potem vso noč bolj resno in odkrito kakor pri izpovedi? Tisto noč je bil Bog v najinih iskrenih srcih . . . Ali se spominjaš, kako sem se z naslado vdajal sladko-pobožni, naivni legendi o Jurju, pojmu vsega dobrega in solnčnega, o njegovem silnem boju in slavni zmagi nad

zmajem, zločestim in pogubonosnim, ko sem z vsem razkošjem osemnajstletne fantazije zrl v duhu ta dolgotrajni, muke in trpljenja-polni boj dveh duš? In nato sem skočil iz postelje in sem s tresočimi rokami vdaril ob svoje prsi: „Jaz Juri Zmaj!“ — — Pa kje, kje so zdaj časi? Drugače sem odločil sinoči . . .

Obmolknil je nenadoma in se mrko zagledal v tla ter hitel brzo in brez besed s svojim prijateljem. Čez čas pa je povzel znova ter je dejal šepetaje, kakor sam zase:

— Vendarle se mi dozdeva čudno naključje ta narurna besedna igra. —

— Čudno naključje! ga je prekinil Puščavnik. — Kaj pa je tako čudnega? Koliko je neumljivega! Najina imena — lapalija! Ali koliko je naključij v vesoljstvu v tem nedoumnem redu, v tej zagonetni harmoniji, večnem soglasju . . . Kaj pa je to? Ali je vsota vseh teh naključij — Bog?

— Naravoslovci in učenjaki imenujejo to „kozmična inteligenca“.

— Da, naravoslovci in učenjaki si izmislijo lepa imena. Kozmična inteligenca! Besede, besede . . .

Zmaj je obstal in premeril prijatelja od temena do nog.

— Kako? Povej mi, prosim, kakor včasi! Dolgo nisva govorila, ne vem, kaj je s teboj. — Ali veruješ v Boga?

— Tega ti ne morem in nočem povedati! je vzkliknil Puščavnik in hitel naprej. — Nočem in ne morem! Pustiva razgovore, ki veš, da mi niso ljubi. Mislim, da naj vsak človek opravi s seboj in naj molči.

Sedla sta na klop in se molče razgledovala naokoli. Predpoldansko aprilsko solnce se je razlilo s svojo mlado, svežo toploto preko vsega vrta, ki je pričal o vseobčem prerojenju narave in je ves odseval v luči in barvah rane pomladi. Sredi vrta je brizgala fontana svoje šumeče slapove vode, ki se je v mavričastih bojah prašila v ozračju. In v ozadju, na koncu vrta, je bleščal kamenit spomenik poeta, ki je v nevzdramnem miru, kakor zamišljen v svojo nesmrtno bolečino, s slepimi očmi, tujimi in v dalj bežečimi, motril vso to po večnih in neovržnih zakonih odmerjeno prerajanje pod seboj. Zunaj pa je zamolklo bučalo in kričalo, kakor iz ogromnih svojih prsi ječalo in vriskalo, živelo in utripalo mesto, gigantsko, milijonsko mesto. —

— Ali čuješ? je prekinil tišino Puščavnik in je, kakor da prisluškuje nečemu daljnemu, strigel z ušesi ter se napol dvigal kvišku. Vse črte njegovega obraza so se napele. Zunaj pa, ki je tačas kakor

ugrabljen realnosti s pomladnjo naslado upijanjal svojo dušo in obenem s kritičnim razumom opazoval ta svoj notranji proces ter razmišljal o smrti in o sebi, o pomladi in življenju, — je gledal s praznimi očmi in ni videl in slišal ničesar. Anton Puščavnik je nadaljeval mrmraje, kot da govori samemu sebi, in se je sklanjal pokonci:

— Ali slišiš? . . . Zdaj drči avtomobil tam zunaj čez cesto, kako mirno, skoro neslišno brzi. Šofer je pritisnil na žogo . . . kako trobi! Morebiti je eleganten, črn avtomobil, v njem mlada dama . . . Zdaj tovorni avtomobil, kako dirja . . . In vsekrižem beže množice, koraki odmevajo po tlaku — ali čuješ — tisoči so, ki demonstrirajo . . . Upor! In zdaj zopet avtomobil . . . zopet . . . In zdaj topot konj, že je prišla policija. Čuješ, kako nekdo kriči, moj Bog, kakšen krik, vsa množica . . . In vozovi, tramvaji zvonijo, konji peketajo, v zraku zvene žice . . . Kako jo ljubim to pesem!

Sklonil se je in z zardelimi lici in vročimi očmi gledal krog sebe. Zmaj ga je opazoval s čudnim, mračnim, skoro sovražnim pogledom.

— Kaj pa ti je pravzaprav? ga je vprašal nenadoma z žalečim zasmehom v glasu.

— Dobro mi je . . . Ta molk tod naokrog čujem, kako mi poje in šepeče, solnčni žarki mi govorijo, a tam zunaj vdarja mesto svojo trdo, granitno pesem, polno sile, takta in zanosa! In dobro mi je, ker poznam, čutim in razumem to . . .

— Dobro ti je, ker si postal — tujec . . . Zaveroval si se v to proketo tuje mesto, ki nam ne nudi drugega, nego sovraštvo in prezir . . . To razgaljeno zver, ki izsesa iz človeka poslednjo vero, iz srca poslednji čut, iz žile poslednjo kri! Z dvomi nas je nakrmilo, kako sovražim jaz to proketo mesto! In pozabil si, da pri nas doma ni takih trdih, neizprosnihih pesmi, polnih sile, takta in zanosa . . . Nimamo granitnih cest! Ali se spominjaš, kako sva sanjala nekoč bolno pesem, ki zakrvavi v mrak iz zlatih žit, zelenih brd in lesov? . . . Ali si pozabil to pesem? Prsi se krčijo malodušnosti in nemoči; blede ustnice se zapirajo v večno odpoved; sužnji sklanjajo svoje gole glave . . . Samo to pesem nosim v duši, samo to čutim, poznam in razumem. Ti pa si postal tujec.

— Ni res, da sem postal tujec! je z mlado ognjevitostjo protestiral Puščavnik, in njegova odkrita beseda se je vsa razširila v zvočno dolenjsko narečje, da je kakor sople iz nje vlažna domača prst. — Kako pak bi to bilo res! Tujina me ni upijanila in omamila, dala mi le vero v bodočnost in razvoj! Verujem v razvoj

in bodočnost. In prepričan sem, da se bo tudi še preko naših ozkih polj in leh, cest in stez razbučala kdaj trda, neizprosna pesem v zanosnem ritmu granitnih cest. In žice in električne železnice bodo prepregale ulice in sela, aeroplani bodo merili zrak od Maribora do Trsta, od Gorice do Zagreba, avtomobili bodo drčali od Ljubljane vsekrižem, in hiše do nebes bodo govorile z oblaki . . . In le v silnem, neizprosнем delu bo vzcvetela narodu blaginja! Tedaj pač ne bo prostora za bolne pesmi, ker novo lepoto bo zašumela pesem granitnih cest!

— Novo lepoto? je zategnil Zmaj in ustna so se mu našobila v zaničljiv posmeh.

— Novo lepoto, ti pravim! je pritrdil živahno Puščavnik, ne da bi pazil na ton prijateljevih besed. — Ljudje se bodo privadili samote in molčanja, vsa njih inteligenca — zmognosti možgan in srca — se bo koncentrirala v najvišji ekstazi dela: v delu, neprekinjenem in mogočnem, pa je vsa lepota. Ne bodo se brezplodno izrabljale sile v samomučitvah, ne v smešnih ljubezenskih avanturah, ne v psihologiziranju in ne v konfuznih filozofskih sistemih — vse bo preplavila lepota dela. Tehnika! Smele, donebesne stavbe, čudotvorne iznajdbe, stroji — vse bo produkt te lepote, nove umetnosti . . . Bledi, izmučeni, izsesani obrazi pa se bodo poskrili kot grešniki pred Gospodom. Usahnile bodo solze . . .

— Fantast-futurist! ga je prekinil Zmaj in nebrzdan smeh mu je skrčil vse telo.

— Fantast-futurist — dobro! Kako izborno si jo pogodil! Poglavitno je samo, da nisem tujec, kot si trdil pravkar. Da, nasprotno! Zakaj tujci ste pravzaprav vi, ki tožite in bolehate, verujete in obupujete, sanjate čase, ki ne napočijo nikoli, secirate svoja srca in dušo in se razmučite do smrti. Tujci ste vi. Svojega rodnega ljudstva ne poznate, a vzlic temu hočete biti domači, ljudski . . . To ljudstvo je zdravo in je kot grča na deblu; brezobziren, praktičen je naš kmet, grob in dober. Iz njega edinega kipi sok za bodočnost, on edini je zmožen smelodrzne širokopoteznosti dela . . . Vi pa ste ubogi in bedni, romantiki, patološki sanjači — tujci! —

Zmaj je vstal in se obrnil vstran.

— Nadaljuj, prosim! je dejal čez čas.

— Da, tujci ste, je ponovil Puščavnik preprosto, a vendar mirno, brezobzirno. — Tujci ste, ker ne morete doumeti časa, ki pride, časa, ki mu valovi že pljuskuje v našo dobo. Veja na drevesu, ki so jo razžrli črvi, usehla, trhla veja . . . Ne oporekaj, poznam

vas do dna, vse vas! Brezverci ste, obupanci! Ozračje je napolnjeno z bacili in vi vsi ste okuženi — vaša srca, vaša ljubezen je okužena. Vaša ljubezen ni živa, ni verna, ni iskrena! Navzdol gre vaša pot... pot samomorilcev . . .

Juri Zmaj je stal in poslušal besede Antona Puščavnika s tistim močnim, nekako pokroviteljskim, dobrodušnim smehljajem na ustnih, kakor se smehlja dozorel mož fantazijam dvajsetletnika. In vendar ni bil iskren ta smehljaj. Nazadnje pa je naenkrat ves vzdrgetal, prestopil je par korakov, zagestikuliral v zrak, nato pa se je počasi in kakor onemoglo spustil na klop.

— Morebiti je resnično vse to . . . Jaz ne vem presoditi . . . ni mi dobro . . . Da, bogve, če je resnično, — je mrmral in se ni ozrl v prijatelja, ki ga je včasih skoro bolj sovražil nego samega sebe. Neskončno je bil izmučen njegov obraz.

In bil je isti prizor kot včasih ob polnoči:

Zgrudil in sesul se je vase in je bil tam na klopi, kakor nekaj črnega, gnilobnega in trhlega, kar je vsem v napotje in nadlego, pa nikomur v korist — veren odznak svoje lastne onemoglosti in brezmočja.

Anton Puščavnik je gledal nanj in nekaj hladnega in gnusobnega se je kakor gosenica ovilo njegovega srca, in ni vedel, da je prezir in zaničevanje, in ni vedel, da je — usmiljenje. Niti tega se ni zavedal, ali mu je prijateljska iskrenost, ali laž in sočutje narokovala besede, ko je govoril:

— Ne obupaj, prijatelj-drug! Odpuščanja bi te prosil . . . Saj veš: beseda je v ustih trda in kruta, ali v duši, v srcu, brat, je vse mečje in milejše. Ne bodi užaljen, če te je ranila resnica! Ker glej, tudi meni je včasih brez konca hudo! Tako mi je, da bi preklinjal in jokal in škripal z zobmi . . . in bi iz prsi iztrgal to črno pošast in vrgel psom svoje vroče srce . . . In včasih vstanem po noči — ob polnoči. Tedaj stopim k oknu in pogledam na nebo, ki se razpenja nad tem strašnim mestom, vse zadimljeno in sivo-žareče kot razbeljeno jeklo in cinober . . . In jaz vidim, s srcem in očmi vidim, kako se preko vseh nebes v vse štiri vetrove pretaka živa žareča kri ubogih in teptanih, ki jih izrablja moloh: Delo . . . Tedaj začutim: delo ni pesem, ki jo sanjarim, delo je strašno prokletstvo! In potem se ozrem navzdol, v črno, globoko in nemo ulico. In zdi se mi, kakor bi pogledal v pekel. Mrak in noč je tam, črna tišina, a iz tišine težko, grgrajoče stokanje . . . In na ta svoja lastna telesna ušesa slišim, kako ječi kamenje, kakor bi kdo škripal z zobmi . . .

kako se lomi, kakor v bolečini, kako v pridušenem, ječečem plaču ihti polnočna pesem teh strašnih, prokletih cest. —

Prenehal je in se ozrl v prijatelja, ki ga je slušal mračen in plah s povešeno glavo. Le oči so mu bleščale hvaležnosti in sovraštva, ko mu je odvrnil z glasom, polnim ironije:

— Tudi jaz vstanem včasih ponoči — ob polnoči. Hudo in strašno mi je, da bi preklinjal in jokal in molil in škripal z zobmi in bi iz prsi iztrgal to črno pošast in vrgel psom svoje vrelo srce . . . Tedaj stopim k pisalni mizi, odklenem skrito predalce in vzamem iz njega nekaj majhnega, gladkega in črnega, tako drobnega, da morem skriti v to svojo dlan . . . Kako se leskeče ta reč! Ali črne, potuhnjene in zlohodne oči ima, tako krute in ledene, da pretrese človeka mrzlica in groza ob pogledu vanje. Jaz pa gladim in božam to malo, potuhnjeno stvar, tako nežno in milo, kakor sem nekoč pred davnim časom gladil in božal svojo malo, drobno ljubico. Ano, ki je šla potem in me brezvestno izdala . . . Lepa je bila, nesramnica, gladka in bela in črna. Jaz sem jo imel rad; pa ona me ni hotela in me je zvaljajala, kakor ta mala stvar . . . In potem stopim naravnost pred zrcalo. Svetilko postavim na malo polirano omarico, tako da bolje vidim. Nato pričnem. Dvoje slepih, črnih in potuhnjenih oči zre vame. Kako izzivalno in poniglavo me gledajo! Vabijo in se rogajo in zro, zro tu sem, glej, prav na sredo čela . . . Ampak tu ni dobro, pretrda je lobanja; bolje je na sence, sem na desno sence . . . tu je vse mehko in voljno . . . le rahel pritisk in — žžžžž . . . Ampak noče se mi še posrečiti, roka je omahljiva. Vsakokrat me hoče izdati ta mala, potuhnjena in zlohodna stvarica, ki je po svoji nevidni duši tako zelo podobna moji lepi ljubici . . . Nekoč pa se mi bo posrečilo — prav zares, prijatelj-drug! Morebiti že v kratkem, morda jutri . . . pojutranjem . . . kadar bom dovolj močan ali pa dovolj slaboten, kakor hočeš ti . . . filozof-fantast-futurist!

In zasmejal se je z zoprnim, raskavim smehom.

Anton Puščavnik ga je gledal z velikimi, osuplimi očmi.

— Pa čemu, čemu? . . . je jecljal naivno. — Ah, saj ti ne verujem! je vzkliknil nato skoro ogorčeno.

— Tako, glej, tako za skromen akord v orkestralni pesmi granitnih cest! — Le veruj! mu je še prikimal z dobrodušnim, pokroviteljskim nasmehom, potem pa se je okrenil in brez pozdrava odšel po peščeni poti, visok, trd in miren.

